

zamierania.⁷ Natomiast rośliny rosnące w parkach i na niektórych, mniej „zadeptywanych”, zieleńcach posiadały optymalne warunki rozwojowe.

W podsumowaniu wyników obserwacji stanu różnych gatunków roślin drzewiastych na stanowiskach pomiarowych zlokalizowanych przy szlakach komunikacyjnych oraz w parkach i zieleńcach Gminy Miejskiej Kraków, wyniki analiz gleby na zawartość soli rozpuszczalnych i metali ciężkich oraz pH, a także analizy stanu zdrowotnego, stwierdzono, że uszkodzenia roślin na wymienionych stanowiskach są spowodowane kompleksowym działaniem nadmiernego zasolenia podłoża, jego alkalizacją oraz zniszczeniem struktury gleby.

Konieczne jest podjęcie działań profilaktycznych, stosowanie prawidłowych zabiegów pielęgnacyjnych oraz sadzenie gatunków dobrze znoszących stres miejski.⁸

Streszczenie: Obserwacja drzew (*Acer platanoides*, *Acer pseudo-platanus*, *Fraxinus excelsior*, *Tilia cordata*, *T. x europaea*) rosnących wzdłuż szlaków komunikacyjnych Krakowa wykazała, iż przejawiają one podobne uszkodzenia, niezależnie od gatunku: nekrotyczne zbrunatnienie blaszek liściowych, obejmujące od 10 do 80% powierzchni blaszki, przedwczesne opadanie liści oraz obecność suszu na 80–90% konarów gałęzi. Analiza fito- i entomologiczna próbek liści wykluczyła działanie czynników biotycznych jako przyczynę pogarszania się stanu i w konsekwencji

wzrostu drzew w Krakowie. Jeżeli idzie o wyniki badań, to sugeruje się, że masowe szkody w drzewostanie są spowodowane uszkodzeniem gleby w środowisku wzrostu korzeni, a w szczególności jej nadmiernym zasoleniem i zasadowością.

Słowa kluczowe: drzewa, zieleń miejska, zanieczyszczenie środowiska.

Abstract: *Trees (Acer platanoides, Acer pseudo-platanus, Fraxinus excelsior, Tilia cordata, T. x europaea) observed along the transportation routes of Cracow demonstrated similar damages in all species: necrotic browning of leaves in 10–80% of their leaves, premature leaf drop, branch dieback (80–90%). Phytopathological and entomological analyses of leaf samples excluded an influence of living organisms. Considering results of the study, it is suggested that mass damages to trees are caused by destruction of soil at root growth environment, in particular by its excessive salinity and alkalization.*

Key words: trees, urban greenery, environmental pollution.

⁷ Szczepanowska..., *op.cit.*

⁸ Autorki składają niniejszym podziękowania. Badania zostały dofinansowane przez Gminę Miejską Kraków – Wydział Gospodarki Komunalnej i Ochrony Środowiska Urzędu Miasta Krakowa. Podziękowania dotyczą również dr Marii Bartyńskiej i dr. Michała Pniaka, za pomoc w wykonaniu analizy fito- i entomologicznej.

Mgr inż. arch. Przemysław Baster¹

PRZESTRZEŃ I CHARAKTER POLSKICH PARKÓW KALIGRAFICZNYCH – PRZESZŁOŚĆ, TERAŹNIEJSZOŚĆ, PRZYSZŁOŚĆ

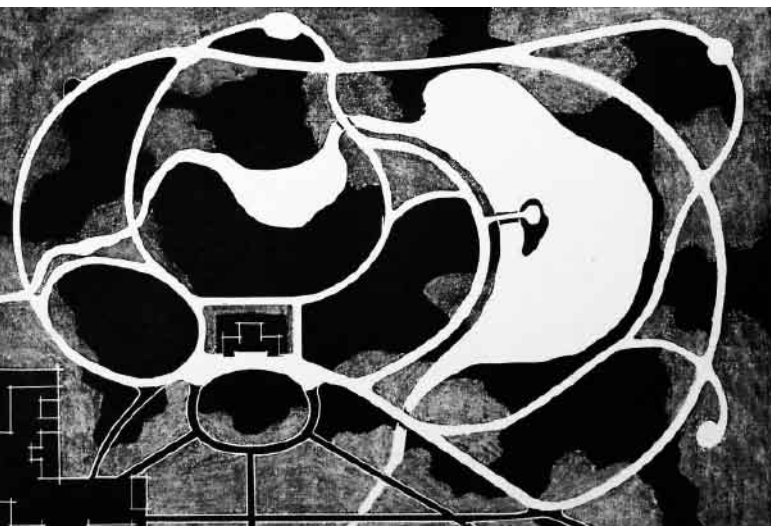
THE SPACE AND CHARACTER OF POLISH CALLIGRAPHIC PARKS – THE PAST, THE PRESENT, THE FUTURE

■ Kilkaset zrealizowanych na przełomie XIX i XX wieku polskich parków kaligraficznych podzielić można wedle różnych kryteriów na kilka rodzajów założeń.² Pomimo przyjętych podziałów, były to układy o bardzo podobnym charakterze, co czytelnie obrazowały projekty parku.³ Wykreślano na nich układ płynnych, pozornie swobodnych linii – jako projektowany przebieg ścieżek, strumienia czy brzegów stawu. Taki system linii, tworzący ów jednolity charakter, uznawany jest za ukoronowanie wysiłków w kształtowaniu założeń naturalistycznych, a nawet kanon piękna. Także sposób kształtowania trzeciego wymiaru – przestrzeni ogrodu – jest nieprzypadkowy. Podobieństwa były tak znaczne, że możliwe stało się stworzenie dokładnego schematu teoretycznego parków kaligraficznych autorstwa Józefa Strumilly.⁴ Ich niniejszą, krótką charakterystykę zobrazowano rysunkami ukazującymi analizę Czesławic – jedną z najświetniejszych realizacji.

Rezydencja w parkach kaligraficznych nie odgrywa tak znaczącej roli, jak w minionych epokach, zarówno na planie, jak i w przestrzeni parku. Choć w niektórych realizacjach stanowi znaczący element układu, to niekiedy jest wręcz ukryta wśród

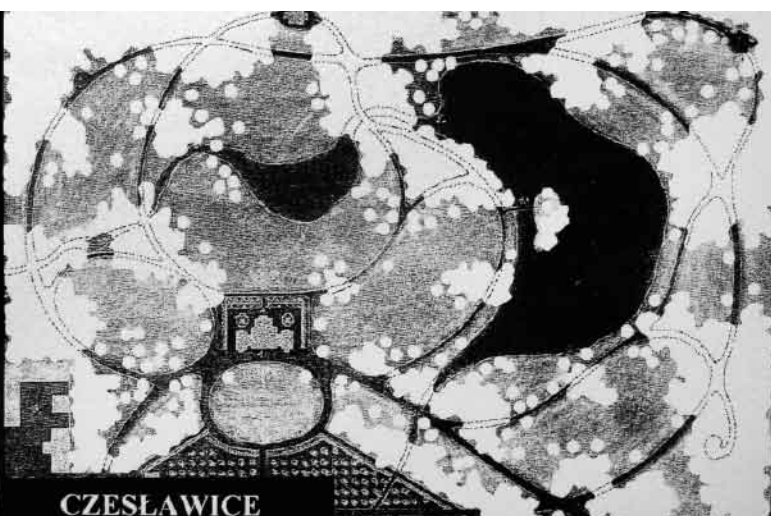
zieleni. W założeniach o najmniejszej architektonizacji nawet dojazd do rezydencji niejednokrotnie nie wyróżnia się w strukturze ogrodu. Jeżeli uda się wyodrębnić trzy części: niewielką zajezdnię, strefę przy rezydencji oraz olbrzymi park, to rezydencja jest wyeksponowana tylko od strony podjazdu, gdzie dominują elementy geometryczne. W założeniach, gdzie wyodrębnia się trzon: podjazd – rezydencja – salon jako całość o geometrycznych cechach, nie stanowi on jednolitej struktury z otaczającym go i dominującym nad nim parkiem o czysto kaligraficznych formach. Park przedstawia jednolitą całość – nie ma w nim stref, wyraźnych podziałów czy osi kompozycyjnych.⁵

Dopelnieniem idei projektowania pozornie naturalnie, kaligraficznych form było odpowiednie kształtowanie trzeciego wymiaru na bazie dwuwymiarowego planu. Bardzo precyzyjnie projektowano drzewostany o pozornie swobodnym rozmieszczeniu i zarysie koron. Tworzono interesujące, wieloplanowe powiązania widokowe, eksponowano najciekawsze elementy formy przestrzennej ogrodu, przy równoczesnym zachowaniu harmonii między projektowanym układem linii i drzewostanami. Dostrzeżone prawidłowości dotyczą lokalizacji drzew wzglę-

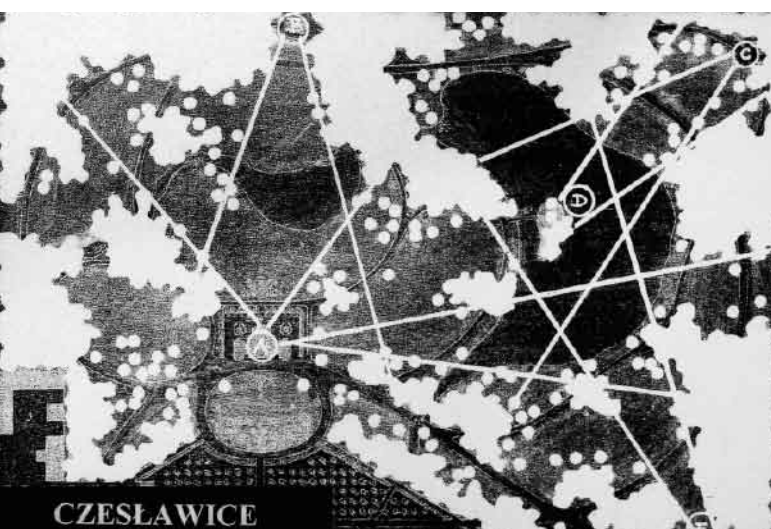
II. 1. Czesławice: przebieg ścieżek oraz zarys strumienia i stawu, kształtujące kaligraficzny charakter układu (opr. aut. na podstawie planu [w:] Majdecki L., *Rejestr ogrodów polskich*, z. 2, Warszawa 1964, s. 18).

Fig. 1. Exposed elements: the layout of paths and the outline of stream and pond, which shape the garden's calligraphic composition (prepared by the author, based on plan [in:] L. Majdecki, *Rejestr ogrodów polskich*, vol. 2, Warszawa 1964, p. 18).

II. 2. Wyeksponowany podział na strefy, A – lokalizacja rezydencji: nieduża strefa zajęzdana, B – rezydencja z najbliższym otoczeniem, C – wielka strefa parku kaligraficznego (opr. aut. na podstawie planu [w:] Majdecki L., *op. cit.*, s. 18).

Fig. 2. Exposed division into zones, A – residence location: a small pull-in area, B – residence with its nearest surroundings, C – large zone of the calligraphic park (prepared by the author, based on plan [in:] Majdecki L., *op. cit.*, p. 18).

II. 3. Wyeksponowany sposób kształtowania drzewostanów przy skrzyżowaniu ścieżek oraz wzdłuż granic założenia (opr. aut. na podstawie planu [w:] Majdecki L., *op. cit.*, s. 18).

Fig. 3. Exposed way of tree stand development at path crossing and along the complex border (prepared by the author, based on plan [in:] Majdecki L., *op. cit.*, p. 18).

cja drzew nawiązuje do zaprojektowanego na płaszczyźnie układu, stanowiąc jego przestrzenne uzupełnienie. Z kolei z punktu widzenia obserwatora, takie rozmieszczenie drzewostanów tworzy niezwykle czytelną sekwencję otwarć widokowych. Podążając ścieżką parkową w jednym wytyczonym kierunku, podziwiać można przestrzeń parku w formie nieustająco zmieniających się widoków wnętrza krajobrazowych. Dochodząc do skrzyżowania, przenosi się całą swoją uwagę na wybór kierunku marszu.

Prócz skrzyżowań ścieżek, zwarte drzewostany obserwować możemy także wzdłuż granicy założenia. Ich kształt w dużej mierze dostosowany jest do obwodnicy – drogi parkowej łagodnym łukiem obwodzącej całe założenie. Podkreśla to granicę parku i ogranicza powiązania kompozycyjne parku z najbliższym otoczeniem, co skłania obserwatora do podziwiania wnętrza w środku założenia. Podążając obwodnicą, po stronie zewnętrznej kształtować je będą właśnie drzewostany przy granicy. Schemat kształtowania wnętrza krajobrazowych wewnątrz założenia wydaje się bardziej złożony.

Nadmienić należy, że grupy drzew dokoła skrzyżowań ścieżek oraz te zlokalizowane przy granicy stanowią niemal cały drzewostan założenia kaligraficznych. Układ taki staje się czytelny, gdy plan założenia kaligraficznego zanalizuje się w sposób analogiczny do teoretycznego planu parku według Adama Idźkowskiego.⁶ Wytyczenie na planie parku, pomiędzy grupami drzew, kątów widokowych z najbardziej charakterystycznych miejsc jak placiki na ścieżkach parkowych, wyspa na stawie, rezydencja, dostępny narożnik założenia ukazuje przejrzyste cel takiej lokalizacji drzewostanów.

Ich lokalizacja sprzyja także tworzeniu wrażenia głębi oraz wieloplanowości widoku przestrzeni z niemal każdego miejsca w parku. Formę pierwszoplanową stanowi soliter lub brama, na drugim planie znajduje się grupa drzew, na horyzoncie widnieje forma trzecioplanowa, to jest ściana zieleni – drzewostan wzdłuż

dem przebiegu i skrzyżowań ścieżek, kształtowania otwarć widokowych – kątów widokowych – z charakterystycznych miejsc w parku oraz tworzenia wieloplanowości i głębi widoku parku. Konieczność sprostania wszystkim tym wymogom powoduje, że także drzewostany, pomimo swej pozornej całkowitej naturalności, są kształtowane zupełnie nieprzypadkowo.

Z zadziwiającą konsekwencją sytuuje się grupy drzew dokoła skrzyżowań ścieżek ogrodowych. Tym samym w widoku parku z góry nie widać ani jednego przecięcia się ścieżek, a jedynie ich fragmenty o określonej krzywiznie. Zdaje się to wynikać z kilku przesłanek. Pod względem kompozycyjnym taka lokaliza-

¹ Doktorant Wydziału Architektury Politechniki Krakowskiej.

² Ciolek G., *Ogrody polskie*, red. i uzupełnienia Bogdanowski J., Warszawa 1978, s. 208; Bogdanowski J., *Polskie ogrody ozdobne. Historia i problemy rewitalizacji*, Warszawa 2000, ss. 161, 166–168.

³ Kilkadziesiąt planów założenia tego stylu [w:] Majdecki L., *Rejestr ogrodów polskich*, z. 1, z. 2, Warszawa 1964.

⁴ Patrz: Bogdanowski J., *op. cit.*, s. 162; Majdecki L., *Historia ogrodów*, Warszawa 1972, s. 394; *Idem*, *Historia ogrodów. Przemiany formy i konserwacja*, Warszawa 1981, s. 646.

⁵ Bogdanowski J., *op. cit.*, ss. 164–166, 170–172.

⁶ Patrz: Majdecki L., *Historia ogrodów...*, s. 645.

granicy założenia. W płaszczyźnie poziomej widać dynamicznie przebiegającą linię ścieżki parkowej, linię brzegową stawu, albo strumienia. Tym samym, niezależnie od miejsca w parku, jego kaligraficzny charakter jest nieustająco widoczny.

Obecnie nie wszystkie polskie parki kaligraficzne wyglądają tak, jak je zaprojektowano i zrealizowano wiek temu. Dokonane przeobrażenia na przestrzeni stu lat, jakie minęło od ich realizacji oraz ewentualne podjęte działania dotyczące ich ochrony obserwować można w świetle zachowanej dokumentacji. Ponieważ znaczna część omawianych założeń znajduje się w centralnej części Polski, dokumentację niniejszą stanowią m.in. zbiory podlegające Konserwatorom Przyrody i Zabytków w Warszawie i Łodzi.

Przyszłość polskich parków kaligraficznych zależy w dużej mierze od konsekwentnego przeprowadzenia prac badawczych.

Wizja lokalna i określenie stanu istniejącego wybranych założeń stanowią podstawę podjęcia działań na rzecz ich ochrony. Przeprowadzona analiza kompozycji i zasad, wedle których projektowano, a nawet bezpośrednio wytyczano w terenie parki kaligraficzne, może stać się przydatna przy pracach w założeniach, które zatraciły już swą tożsamość.

Streszczenie: Tworząc pozornie całkowicie naturalne, zachowane w nienaruszonym stanie formy krajobrazu pod koniec

XIX wieku, parki kaligraficzne stały się zwieńczeniem wysiłków, zmierzających do takiej adaptacji form i kształtów ogrodów, aby imitowały one naturę. Różnego rodzaju kręte ścieżki, strumyki i brzegi stawów eksponowano na tle wielkich trawników. Taki układ linii, podobny do współczesnych, polskich liter kaligraficznych, uważany nawet za kanon piękna, był wyróżnikiem tego stylu. Grupy drzew lokalizowano dokoła skrzyżowań ścieżek oraz przy granicy ogrodu, a jednocześnie tworzyły one niezwykle czytelną sekwencję otwarć widokowych. Rezydencja w parkach kaligraficznych nie odgrywa już tak znaczącej roli, jak w minionych epokach.

Słowa kluczowe: park kaligraficzny, drzewostan, wnętrza parkowe.

Abstract: *Creating seemingly fully natural and unspoiled forms of landscape at the end of the 19th century, calligraphic parks crowned efforts, which aimed at adapting garden shapes and forms to imitate nature. Varying shapes of curve paths, streams and lakesides were exposed at the background of big lawns. This system of lines – similar to contemporary Polish calligraphic letters, considered to be even a canon of beauty – was distinctive for that style. Trees marked crossings, borders and simultaneously created the sequences of marvellous interiors. The residence was not so important part of the park any more.*

Key words: calligraphic park, tree stand, park enclosures.

Prof. dr hab. arch. Zuzanna Borcz, dr inż. Monika Czechowicz¹

KRAJOBRAZ PERYFERII MIEJSKICH NA PRZYKŁADZIE WROCŁAWSKICH OSIEDLI MIESZKANIOWYCH

THE LANDSCAPE OF CITY OUTSKIRTS ON THE EXAMPLE OF WROCLAW HOUSING ESTATES

■ Peryferie, przedmieścia, obrzeża miast wytworzyły swój klimat, koloryt i krajobraz. Strefa podmiejska spełnia wiele funkcji związanych ściśle z życiem mieszkańców miasta, m.in. handlowe, rekreacyjne, mieszkaniowe, a także o charakterze odciążającym organizm miejski. W tym celu zbudowano np. obiekty przemysłowe, komunalne, składowiska odpadów, oczyszczalnie ścieków itp.

Wszystkie te funkcje znajdują swoje odbicie w krajobrazie, co jest szczególnie istotne przy wizerunku miasta odbieranym z dróg dojazdowych przez osoby oglądające panoramę całego obszaru miejskiego.

Strefa podmiejska obejmuje obiekty rozmieszczone w bliskim sąsiedztwie miasta, poza jego granicami, jak również jeszcze w granicach miasta, ale na obrzeżach. Funkcje i obiekty zaliczane do strefy podmiejskiej mają charakter wiejski lub miejski, przeplatają się ze sobą, współgrają tworząc charakterystyczny klimat i krajobraz.²

Wybrane funkcje strefy podmiejskiej i ich wpływ na krajobraz przedstawiono na przykładzie Wrocławia, miasta o ponad tysiącletniej historii, liczącego dziś ok. 700 tys. mieszkańców i zajmującego 293 km².

Tradycja osiedli mieszkaniowych we Wrocławiu

Funkcja mieszkaniowa w strefie podmiejskiej to przede wszystkim zabudowa jednorodzinna, zajmująca coraz większe tereny. Wznoszone z początkiem XX wieku osiedla mieszkaniowe o niskiej zabudowie sytuowane były na ówczesnych peryferiach. Do chwili obecnej zachowały się ich układy pełne zieleni, zgodne z teoriami Howarda nt. miast-ogrodów.³ Wymienić można w tej mierze: Sępolno, Karłowice i Pawłowice. Sępolno powstałe w latach 1919–1939 (wznoszone w trzech etapach) do dzisiaj zachowało wielki, mający ok. 5 ha, zieleniec pośrodku osiedla, wokół którego rozplanowane są uliczki z zabudową szeregową.

Odmienne w założeniu są Karłowice – układ promieniście rozchodzących się alei z niewielkim wkomponowanym pośrodku rynkiem,⁴ tworzy zwartą całość.

Niedokończony osiedle Pawłowice, tworzyło miało dzielnicę niskich domów jednorodzinnych. Interesującym elementem jest zachowany staw, z otaczającymi działkami budowlanymi i schodzącymi do brzegu ogrodami.

Omawiając funkcje mieszkaniowe w pasie podmiejskim nie sposób pominąć domów mieszkalnych, które weszły w obręb miasta razem z przyłączonymi terenami wiejskimi. Mogą to